УДК 343.163:343.132 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-11-20

Смаковський Олександр Сергійович
аспірант кафедри кримінального права
Запорізького національного університету
ORCID ID: 0009-0009-8487-2327

ПРАВОВА ПРИРОДА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено дослідженню правової природи негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальних гарантій забезпечення прав людини під час їх проведення. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю узгодження завдань ефективного розслідування кримінальних правопорушень із вимогами законності, обґрунтованості та пропорційності негласного втручання у приватну сферу особи. Проаналізовано нормативне визначення негласних слідчих (розшукових) дій, закріплене у статті 246 Кримінального процесуального кодексу України, та основні доктринальні підходи до розуміння їх змісту. Обґрунтовано, що визначення цього інституту виключно через належність до слідчих дій та нерозголошення відомостей про факт і методи їх проведення не повністю відображає його пізнавальне призначення та потенціал обмеження прав людини.

Розкрито подвійну природу негласних слідчих (розшукових) дій як процесуального засобу отримання і перевірки доказової інформації та форми втручання у права і свободи особи. Визначено їх сутнісні ознаки, серед яких процесуальна регламентованість, негласність, доказова спрямованість, винятковість застосування та спеціальний порядок контролю. Розмежовано негласні слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи за правовими підставами, порядком здійснення та процесуальним значенням отриманих результатів.

Наголошено, що спільність окремих методів отримання інформації не усуває відмінностей між відповідними правовими режимами та не допускає підміни встановлених кримінальним процесуальним законом процедур. Охарактеризовано значення прокурорського нагляду, судового контролю, належної фіксації результатів негласних дій та забезпечення можливості їх змагальної перевірки. Зроблено висновок, що вдосконалення регулювання цього інституту має забезпечувати перевірюваність підстав, меж і результатів втручання. Сформульовано положення про необхідність поєднання ефективності негласного отримання доказової інформації з гарантіями запобігання свавільному обмеженню прав людини.

Ключові слова: *негласні слідчі (розшукові) дії, права людини, досудове розслідування, доказування, оперативно-розшукові заходи, прокурорський нагляд, судовий контроль.*

Smakovskyi O.S. The Legal Nature of Covert Investigative (Search) Actions and Procedural Safeguards for Human Rights Protection

The article examines the legal nature of covert investigative (search) actions and the procedural safeguards for human rights protection during their conduct. The relevance of the study stems from the need to reconcile effective criminal investigations with the requirements of legality, justification, and proportionality of covert interference with an individual's private sphere. The statutory definition of covert investigative (search) actions established in Article 246 of the Criminal Procedure Code of Ukraine and the principal doctrinal approaches to understanding their substance are analysed. It is argued that defining this institution solely by reference to its classification as investigative actions and the non-disclosure of information concerning their conduct and methods does not fully reflect its fact-finding purpose or its potential to restrict human rights.

The dual nature of covert investigative (search) actions is explored: they constitute both a procedural means of obtaining and verifying evidentiary information and a form of interference with individual rights and freedoms. Their essential features are identified, including procedural regulation, secrecy, an evidentiary purpose, exceptional use, and a specific oversight framework. Covert investigative (search) actions are distinguished from operational-search measures in terms of their legal grounds, implementation procedures, and the procedural significance of their results.

It is emphasised that similarities between certain information-gathering methods neither eliminate the differences between the respective legal regimes nor permit the circumvention of procedures established by criminal procedural law. The importance of prosecutorial oversight, judicial oversight, proper documentation of the results of covert actions, and opportunities for adversarial scrutiny is outlined. It is concluded that improvements to the regulation of this institution should ensure that the grounds, scope, and results of interference can be effectively scrutinised. The study substantiates the need to combine effective covert gathering of evidentiary information with safeguards against arbitrary restrictions on human rights.

Key words: *covert investigative (search) actions, human rights, pre-trial investigation, proof, operational-search measures, prosecutorial oversight, judicial oversight.*

© Смаковський О. С., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Постановка проблеми. Ефективність досудового розслідування залежить від наявності процесуальних засобів, які дозволяють установлювати обставини кримінального правопорушення в умовах приховування протиправної діяльності та протидії її викриттю. Одним із таких засобів є негласні слідчі (розшукові) дії, запровадження яких до кримінального процесуального законодавства України розширило можливості отримання та перевірки доказової інформації. Водночас прихований характер їх проведення обмежує можливості особи своєчасно дізнатися про втручання у свої права, перевірити його правомірність і скористатися засобами правового захисту.

Зазначена особливість зумовлює потребу в підвищених вимогах до правових підстав, порядку проведення та контролю за здійсненням НСРД. Їх результативність не може оцінюватися виключно за обсягом отриманої інформації або кількістю викритих кримінальних правопорушень. Необхідною умовою використання відповідних результатів у кримінальному провадженні є дотримання процесуальних гарантій, які забезпечують законність втручання та можливість подальшої перевірки його обґрунтованості.

Окрему проблему становить співвідношення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Спільність їх походження й окремих методів отримання інформації створює передумови для неоднозначного розуміння правової природи цих інструментів. Проте відмінності у підставах і порядку їх здійснення вимагають чіткого розмежування відповідних правових режимів, особливо під час вирішення питання про процесуальне використання отриманих відомостей.

Нормативне визначення НСРД, закріплене у частині першій статті 246 КПК України, характеризує їх передусім через родову належність до слідчих дій та ознаку негласності. Такий підхід потребує доктринального доповнення, яке враховувало б доказову спрямованість цих дій, винятковість їх застосування та пов'язані з ними ризики для прав людини. Отже, наукова проблема полягає у визначенні правової природи НСРД і системи процесуальних гарантій, здатних забезпечити обґрунтоване та пропорційне використання негласних засобів у кримінальному провадженні.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика правового регулювання негласних слідчих (розшукових) дій посідає помітне місце у вітчизняній кримінальній процесуальній науці. Наукові дослідження охоплюють визначення їх правової природи, підстав і порядку проведення, процесуального оформлення результатів та використання отриманих відомостей у доказуванні. Відповідні питання розглядали В. О. Глушков, М. Г. Вербенський, Л. Д. Удалова та інші вчені.

Окремий напрям становлять праці щодо легітимності використання результатів НСРД та їх доказового значення. О. В. Геселев досліджує проблеми легітимізації використання таких результатів у кримінальному провадженні. В. Г. Дрозд аналізує судову практику оцінювання допустимості відповідних доказів, а Б. В. Шабаровський зосереджується на особливостях їх перевірки. Доктринальні засади інституту НСРД та становлення процесуальної форми негласного отримання інформації висвітлено у працях М. В. Корнієнка і В. М. Тертишника. Питання безпеки учасників кримінального провадження та техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції представлені в дослідженнях В. Ю. Шепітька, Б. В. Щура та В. А. Журавля. Значення для розуміння досліджуваної проблематики мають також праці М. С. Цуцкірідзе щодо процесуальної діяльності слідчого та В. Г. Уварова щодо застосування практики ЄСПЛ у кримінальному судочинстві. Для визначення сутності НСРД важливими є підходи М. А. Погорецького, Є. Д. Скулиша та С. Р. Тагієва, які розкривають пізнавальне призначення цих дій, їх зв'язок з оперативно-розшуковою діяльністю та обмеженням прав особи. Попри наявні напрацювання, подальшого дослідження потребує взаємозв'язок правової природи НСРД із процесуальними гарантіями їх проведення. Зокрема, необхідне узгоджене осмислення доказової спрямованості, негласності та винятковості цих дій як підстав для визначення вимог до прокурорського нагляду, судового контролю й перевірки отриманих результатів.

Метою наукової статті є з'ясування правової природи та сутнісних ознак негласних слідчих (розшукових) дій, їх відмежування від оперативно-розшукових заходів, а також обґрунтування напрямів удосконалення процесуальних гарантій забезпечення прав людини під час проведення таких дій і використання їх результатів у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Результативність досудового розслідування кримінальних правопорушень істотно зумовлюється якістю кримінального процесуального законодавства, передусім норм, які визначають порядок отримання, перевірки та використання доказової інформації. Запровадження у національне законодавство інституту негласних слідчих (розшукових) дій розширило інструментарій слідчого у сфері розкриття та розслідування злочинів. Застосування таких дій дає

змогу підвищити оперативність досудового розслідування та отримувати відомості про обставини кримінального правопорушення і причетних до нього осіб у ситуаціях, коли використання інших процесуальних засобів не забезпечує необхідного результату. При цьому негласний характер відповідних заходів створює ризики неправомірного втручання в основоположні права та свободи людини. Порушення встановлених законом меж такого втручання здатне послабити суспільну довіру до правоохоронної системи й державних інституцій загалом. Саме тому наукового осмислення потребують правові засади здійснення негласних заходів у кримінальному провадженні. Особливого значення набуває вдосконалення процесуального порядку проведення негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів у поєднанні з належним забезпеченням прав і законних інтересів особи.

Зміст, призначення та процесуальний порядок здійснення негласних слідчих (розшукових) дій розглядали у своїх працях В. О. Глушков, О.В. Геселев [1], В. Г. Дрозд [2], М. В. Корнієнко, В. М. Тертишник [3; 4; 5], В.Ю. Шепітько [5], В.А. Журавель [6], Б.В. Шабаровський [7] та інші дослідники. Натомість М. Г. Вербенський, М.С. Цуцкіридзе [8], Л. Д. Удалова, В. Г. Уваров [9] та ряд інших вчених приділяли увагу проблемам практичного застосування негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів під час виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, зокрема в умовах неодноразового оновлення кримінального процесуального законодавства України.

Попри значний обсяг наукових напрацювань, присвячених удосконаленню положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [10], проблема надмірного обмеження прав людини на стадії досудового розслідування залишається актуальною, що зумовлює потребу в поглибленому дослідженні правового регулювання негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів з огляду на необхідність належного виконання завдань кримінального провадження.

Запровадження Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року (далі – КПК) інституту негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) стало одним із найбільш принципових рішень реформи кримінального судочинства. Законодавець відмовився від моделі, за якої негласне отримання інформації здійснювалося виключно в межах оперативно-розшукової діяльності за Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 року і лише опосередковано потрапляло до кримінального процесу, та інтегрував негласні засоби пізнання безпосередньо у структуру досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Нормативна дефініція має переважно формальний характер: вона вказує на родову належність (різновид слідчих дій) та на єдину видову ознаку – негласність. Саме тому в українській доктрині неодноразово наголошувалося на її недостатності. М. А. Погорецький слушно зазначає, що визначення у ст. 246 КПК не розкриває ані пізнавальної сутності НСРД, ані їх зв'язку з обмеженням конституційних прав особи, а тому потребує доктринального доповнення [12, с. 271]. Є. Д. Скулиш розглядає НСРД як процесуальну форму реалізації оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, підкреслюючи їх генетичний зв'язок з оперативно-розшуковою діяльністю [13, с. 109]. С. Р. Тагієв у монографічному дослідженні визначає НСРД як урегульовані кримінальним процесуальним законом дії слідчого, прокурора чи уповноваженого оперативного підрозділу, що проводяться без відома осіб, щодо яких вони здійснюються, з метою отримання (збирання) доказів або перевірки вже отриманих доказів і супроводжуються обмеженням прав і свобод людини [14, с. 68].

Висновок. Узагальнюючи наведені підходи, можна виокремити такі сутнісні ознаки НСРД. Передусім мені необхідно говорити про процесуальний характер НСРД, що проводяться виключно в межах розпочатого кримінального провадження уповноваженими суб'єктами в порядку, визначеному главою 21 КПК України. Зазначена ознака відмежовує їх від оперативно-розшукових заходів, які можуть здійснюватися й за відсутності кримінального провадження [15]. Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) посідають важливе місце серед засобів збирання доказів у кримінальному провадженні. Відомості, одержані внаслідок аудіо- та відеоконтролю особи, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, негласного спостереження та проведення інших НСРД, часто формують основу доказування у провадженнях щодо корупційних правопорушень, злочинів, учинених організованими групами, та інших тяжких злочинів.

Література

1. Геселев О.В. Проблеми легітимізації використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій для доказування у кримінальному провадженні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1(17). С. 30–43. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/geselev.pdf.

2. Дрозд, В. Судова практика щодо допустимості доказів, отриманих у результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 9. С. 185-190. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.32.

3. Корнієнко М.В., Тертишник В.М. Доктринальні проблеми інституту негласних слідчих (розшукових) дій. revista științifică internațională "Supremația dreptului". 2016. №4. С. 96-101

4. Тертишник В. М. Нові слідчі (розшукові) дії: від становлення концепції до процесуальної форми. Теоретичні аспекти організації досудового розслідування: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції м. Харків, 4 грудня 2015 р. Харків : ХНУВС, 2015. С. 75-77

5. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Підручник. Київ: Алерта, 2014. 420 с.

6. Шепітько В.Ю., Щур Б.В.. Проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального процесу при розслідуванні злочинів, які вчиняються організованими групами. *Вісник ЛТЕУ. Юридичні науки.* № 2 (2015): С. 326-334

7. Шепітько В.Ю., Журавель В.А. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2019. № 1(19). URL: : http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf.

8. Шабаровський Б.В. Особливості перевірки доказів, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2019. № 1(19).* URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf.

9. Цуцкіридзе М.С. Кримінальна процесуальна діяльність слідчого: теорія та практика : монографія. Київ: Алерта, 2020. 562 с.

10. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удосконаленні кримінального судочинства України: монографія / В. Г. Уваров; за заг. ред. доктора юрид. наук В. М. Тертишника. Дніпропетровськ, 2012. 268 с.

11. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

12. Погорецький М. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 270–276.

13. Скулиш Є. Д. Система негласних слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство.* 2012. Вип. 618. С. 108–114

14. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика: монографія. Чернігів: Десна Поліграф, 2015. 512 с.

15. Сухов Ю, Загорулько О. Негласні слідчі (розшукові) дії. Чи можна ігнорувати вимоги закону щодо процесуальних строків?. Юридична газета. URL.: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/neglasni-slidchi-rozshukovi-diyi-chi-mozhna-ignoruvati-vimogi-zakonu-shchodo-procesualnih-strokiv.html

References

1. Heselev, O. V. (2018). Problemy lehitymizatsii vykorystannia rezultativ nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii dlia dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni [Problems of legitimizing the use of the results of covert investigative (search) actions as evidence in criminal proceedings]. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, 1(17), 30–43. http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2018/geselev.pdf [in Ukrainian].

2. Drozd, V. (2020). Sudova praktyka shchodo dopustymosti dokaziv, otrymanykh u rezultati provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Judicial practice concerning the admissibility of evidence obtained through covert investigative (search) actions]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 9, 185–190. https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.9.32 [in Ukrainian].

3. Korniienko, M. V., & Tertyshnyk, V. M. (2016). Doktrynalni problemy instytutu nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Doctrinal problems of the institution of covert investigative (search) actions]. Supremația dreptului, 4, 96–101 [in Ukrainian].

4. Tertyshnyk, V. M. (2015). Novi slidchi (rozshukovi) dii: vid stanovlennia kontseptsii do protsesualnoi formy [New investigative (search) actions: From the development of the concept to procedural form]. In Teoretychni aspekty orhanizatsii dosudovoho rozsliduvannia: materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Theoretical aspects of the organization of pre-trial investigation: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference] (Kharkiv, December 4, 2015, pp. 75–77). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

5. Tertyshnyk, V. M. (2014). Kryminalnyi protses Ukrainy. Osoblyva chastyna [Criminal procedure of Ukraine. Special part]: Textbook. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

6. Shepitko, V. Yu., & Shchur, B. V. (2015). Problemy zabezpechennia bezpeky uchasnykiv kryminalnoho protsesu pry rozsliduvanni zlochyniv, yaki vchyniaiutsia orhanizovanymy hrupamy [Problems of ensuring the safety of participants in criminal proceedings during the investigation of crimes committed by organized groups]. Visnyk LTEU. Yurydychni nauky, 2, 326–334 [in Ukrainian].

7. Shepitko, V. Yu., & Zhuravel, V. A. (2019). Innovatsiini zasady tekhniko-kryminalistychnoho zabezpechennia diialnosti orhaniv kryminalnoi yustytsii [Innovative foundations of technical and forensic support for the activities of criminal justice bodies]. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo", 1(19). http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf [in Ukrainian].

8. Shabarovskyi, B. V. (2019). Osoblyvosti perevirky dokaziv, otrymanykh v rezultati provedennia nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Specific features of verifying evidence obtained through covert investigative (search) actions]. Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Pravo", 1(19). http://lj.oa.edu.ua/articles/2019/n1/18sbvsrd.pdf [in Ukrainian].

9. Tsutskiridze, M. S. (2020). Kryminalna protsesualna diialnist slidchoho: teoriia ta praktyka [The investigator's criminal procedural activities: Theory and practice]: Monograph. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

10. Uvarov, V. H. (2012). Zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny ta norm mizhnarodno-pravovykh aktiv v udoskonalenni kryminalnoho sudochynstva Ukrainy [Application of the case law of the European Court of Human Rights and the provisions of international legal instruments in improving criminal proceedings in Ukraine]: Monograph (V. M. Tertyshnyk, Ed.). Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]: Law of Ukraine No. 4651-VI of April 13, 2012. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text [in Ukrainian].

12. Pohoretskyi, M. A. (2013). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii: problemy provadzhennia ta vykorystannia rezultativ u dokazuvanni [Covert investigative (search) actions: Problems of conducting them and using their results in proving]. Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, 1, 270–276 [in Ukrainian].

13. Skulysh, Ye. D. (2012). Systema nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii za Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [The system of covert investigative (search) actions under the Criminal Procedure Code of Ukraine]. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Pravoznavstvo, 618, 108–114 [in Ukrainian].

14. Tahiiev, S. R. (2015). Instytut nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii u kryminalnomu protsesi Ukrainy: teoriia i praktyka [The institution of covert investigative (search) actions in Ukrainian criminal procedure: Theory and practice]: Monograph. Chernihiv: Desna Polihraf [in Ukrainian].

15. Sukhov, Yu., & Zahorulko, O. (n.d.). Nehlasni slidchi (rozshukovi) dii. Chy mozhna ihnoruvaty vymohy zakonu shchodo protsesualnykh strokiv? [Covert investigative (search) actions. Can statutory requirements concerning procedural time limits be ignored?]. Yurydychna hazeta. https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/neglasni-slidchi-rozshukovi-diyi-chi-mozhna-ignoruvati-vimogi-zakonu-shchodo-procesualnih-strokiv.html [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 19.11.2025
Опубліковано: 29.12.2025